

Матеріальна відповідальність в адміністративному праві

У трудовому праві матеріальна відповідальність розглядається як покладення на працівника обов'язку відшкодувати шкоду, заподіяну ним роботодавцю. Враховуючи компенсаційний характер матеріальної відповідальності, норми, що регулюють аналогічні за змістом відносини, можна виявити і в адміністративному праві. При цьому матеріальна відповідальність залежно від суб'єкта, на якого покладається обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду, поділяється на два різновиди.

Перший різновид матеріальної відповідальності за адміністративним правом передбачено ст. 40 КпАП. Згідно з цією статтею, якщо в результаті адміністративного правопорушення завдано шкоди громадянину, підприємству, установі чи організації, то адміністративна комісія, виконавчий орган сільської, селищної, міської ради при вирішенні питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має *право одночасно вирішити питання про відшкодування винним майнової шкоди*, якщо її сума не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а суддя районного (міського) суду — незалежно від розміру шкоди.

Винятком з цього правила є випадки, коли шкода заподіяна неповнолітнім, що досяг 16 років і має самостійний заробіток, а сума шкоди не перевищує одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян. В такому випадку суддя має право покласти на неповнолітнього обов'язок щодо відшкодування заподіяної шкоди або зобов'язати своєю працею усунути її.

Другим різновидом матеріальної відповідальності в адміністративному праві є випадки, коли *особи, що проходять службу в державних органах, відшкодовують матеріальну шкоду, завдану ними цьому органу або в цілому державі*.

Прикладом такого нормативно-правового акту, який регламентує порядок і правила притягнення зазначених осіб до матеріальної відповідальності, є Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі (затверджене Постановою Верховної Ради України від 23.06.1995 р.). Воно визначає підстави і порядок притягнення до матеріальної відповідальності військовослужбовців і призваних на збори військовозобов'язаних, винних у заподіянні шкоди державі під час виконання ними службових обов'язків, передбачених актами законодавства, військовими статутами, інструкціями та іншими нормативними актами.

Відшкодуванню підлягає пряма дійсна шкода, заподіяна розкраданням, пошкодженням, втратою чи незаконним використанням військового майна, погіршенням або зниженням його цінності, що спричинило додаткові витрати для військових частин, установ, організацій, підприємств та військово-навчальних закладів, для відновлення, придбання майна чи інших

матеріальних цінностей або надлишкові виплати. Військовослужбовці й призвані на збори військовозобов'язані несуть матеріальну відповідальність за наявності: *заподіяння прямої дійсної шкоди; протиправної їх поведінки; причинного зв'язку між: протиправною поведінкою і настанням шкоди; вини у заподіянні шкоди.*

Протиправною визнається така поведінка (дія чи бездіяльність) військовослужбовця або призваного на збори військовозобов'язаного, коли він не виконує або недбало виконує свої службові обов'язки. Військовослужбовець або призваний на збори військовозобов'язаний визнається винним у заподіяній шкоді, якщо протиправне діяння вчинене ним умисно чи з необережності. Залежно від того, навмисно чи з необережності заподіяно шкоду, а також з урахуванням суспільної небезпеки дії (бездіяльності) винної особи та обставин, за яких заподіяно шкоду, і вартості майна військовослужбовці і призвані на збори військовозобов'язані притягуються до обмеженої, повної або підвищеної матеріальної відповідальності.

Притягнення військовослужбовців до обмеженої матеріальної відповідальності здійснюється у випадках заподіяння ними шкоди внаслідок недбалого виконання ними службових обов'язків, передбачених військовими статутами, інструкціями та іншими нормативними актами. Матеріальна відповідальність в такому випадку полягає у відшкодуванні винною особою в розмірі заподіяної шкоди, але не більше місячного грошового забезпечення. Крім того, в передбачених зазначеним Положенням випадках військовослужбовці несуть матеріальну відповідальність у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше тримісячного грошового забезпечення.

Притягнення до повної матеріальної відповідальності здійснюється у разі:

- умисного знищення, пошкодження, псування, розкрадання, незаконного витрачання військового майна або вчинення інших умисних протиправних дій;
- приписки у нарядах та інших документах фактично невиконаних робіт, фальсифікації звітних даних і обману держави в інших формах;
- заподіяння шкоди особою, яка перебувала у нетверезому стані;
- дій (бездіяльності), що мають ознаки злочину;
- недостачі, а також знищення або псування військового майна, переданого їм під звіт для зберігання, перевезення, використання чи для іншої мети.

У зазначених випадках військовослужбовці й призвані на збори військовозобов'язані несуть матеріальну відповідальність у повному розмірі шкоди, заподіяної з їх вини державі.

Військовослужбовці й призвані на збори військовозобов'язані за шкоду, заподіяну розкраданням, марнотратством або втратою зброї та боєприпасів, оптичних приладів, засобів зв'язку, спеціальної техніки, льотно-технічного, спеціального морського і десантного обмундирування, штурманського

спорядження, спеціального одягу і взуття, інвентарних речей та деяких інших видів військового майна, несуть *підвищену* матеріальну відповідальність у 2—10-кратному розмірі вартості цього майна. Перелік військового майна, недостача або розкрадання якого відшкодовується винними особами у кратному співвідношенні до його вартості, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Командири (начальники) військових частин, винні в незаконному звільненні чи переведенні робітника або службовця на іншу роботу, повністю відшкодовують матеріальну шкоду, заподіяну у зв'язку з оплатою за період вимушеного прогулу чи за період виконання ними нижчеоплачуваної роботи. Таку відповідальність зазначені особи несуть також у разі затримання ними виконання ухвали суду або наказу вищого за підлеглистю командира (начальника) про поновлення робітника або службовця на роботі. 462

Втім далеко не для всіх осіб, що проходять службу в державних органах, відносини матеріальної відповідальності регламентуються настільки ретельно. *В окремих випадках регламентація таких відносин полягає тільки у встановленні кола осіб, які будуть притягуватися до матеріальної відповідальності* за умов завдання відповідної шкоди. Так, згідно з Положенням про виробництво, зберігання, продаж марок акцизного збору і маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів (затвердженням Постановою Кабінету Міністрів України від 24.10.1996 р. № 1284, в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10.12.1998 р. № 1956) обов'язки з продажу марок акцизного збору покладаються на державного податкового інспектора наказом голови державної податкової адміністрації. Після видання наказу голова державної податкової адміністрації (або за його дорученням інша посадова особа) зобов'язаний ознайомити інспектора (під розписку) з порядком продажу та ведення обліку марок акцизного збору, після чого ці марки передаються інспектору під звіт. При цьому державний податковий інспектор несе повну індивідуальну матеріальну відповідальність за забезпечення схоронності прийнятих марок і за будь-яку заподіяну їм шкоду як внаслідок умисних дій, так і внаслідок недбалого або несумлінного ставлення до своїх обов'язків.

Що стосується порядку і правил притягнення державних службовців до матеріальної відповідальності, то, якщо вони не врегульовані спеціальними нормативно-правовими актами, використовуються норми законодавства України про працю.

Адміністративна відповідальність юридичних осіб за українським законодавством

Базові положення теорії права, які успадкувала українська юриспруденція, встановлюють, що юридичні особи можуть бути суб'єктами тільки цивільно-правової відповідальності. Протягом десятиліть існувала точка зору, за якою

суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути лише фізичні особи.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення вживається термін «особа», але конкретизації щодо того, які саме особи (фізичні чи юридичні) є суб'єктами адміністративних проступків, КпАП не дає. Водночас, уважно проаналізувавши норми щодо віку, після досягнення якого настає відповідальність, обставин, які виключають адміністративну відповідальність неосудної особи, мети адміністративного стягнення тощо, можна дійти висновку, що КпАП встановлює адміністративну відповідальність лише фізичних осіб.

Зміна суспільно-політичної ситуації в Україні після набуття нею незалежності, розвиток підприємництва на основі різних форм власності, перехід до ринкової економіки та інші чинники спричинили прийняття Верховною Радою України, не чекаючи відповідного наукового обґрунтування, ряду законів, якими було фактично встановлено відповідальність юридичних осіб, яка за своєю природою не може вважатися не чим іншим, як адміністративною відповідальністю.

Такі норми містять закони України «Про зайнятість населення», «Про об'єднання громадян», «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування», «Про виключну (морську) економічну зону», «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності», «Про відповідальність підприємств, установ та організацій за порушення законодавства про ветеринарну медицину», «Про електроенергетику», «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» та деякі інші.

Досліджуючи приписи наведених вище законів, які встановлюють відповідальність юридичних осіб, можна дійти висновку, що частина законів включає позначення цієї відповідальності, не передбачаючи розміру штрафних санкцій, порядку провадження в справі тощо. Наприклад, ст. 30 Закону України «Про об'єднання громадян» визначає, що в разі грубого або систематичного вчинення правопорушень за поданням легалізуючого органу або прокурора на об'єднання громадян може бути накладено штраф у судовому порядку.

Втім переважна більшість законів встановлює відповідальність у повному обсязі, тобто містить норми прямої дії. При цьому порядок провадження в цих справах, оскарження рішень органів, уповноважених накладати стягнення, різний. Так, Законом України «Про виключну (морську) економічну зону України» визначено як норми матеріального права (склади правопорушень, що посягають на охорону суверенних прав України в її виключній (морський) економічній зоні), види стягнень (основним з яких штраф) та їх розміри, так і процесуальні норми (органи, які уповноважені розглядати справи про

правопорушення, перелік посадових осіб, яким надано право накладати штраф, порядок виконання і оскарження рішень про притягнення до відповідальності).

Потрібно зазначити, що законодавець, встановлюючи адміністративну відповідальність юридичних осіб, вживає терміни «штраф», «відповідальність у вигляді штрафу». *Незважаючи на те, що стосовно юридичних осіб термін «адміністративна відповідальність» безпосередньо не вживається, є підстави стверджувати: у всіх подібних випадках йдеться саме про адміністративну відповідальність.* Це твердження ґрунтується на положеннях теорії права про наявність таких основних, загальновизнаних видів юридичної відповідальності, як дисциплінарна, адміністративна, кримінальна та цивільно-правова.

Деякі вчені-правознавці обґрунтовують існування і таких видів відповідальності, як конституційно-правова, матеріальна, відшкодування моральної шкоди. Накладення на підприємство, установу або організацію штрафу, безперечно, є ретроспективною юридичною відповідальністю, яка полягає в обов'язку юридичної особи-правопо-рушника зазнати негативних наслідків у вигляді стягнень, які від імені держави накладають посадові особи уповноважених органів. Вивчення місця санкцій щодо підприємств, установ або організацій в системі юридичної відповідальності дає підстави зробити висновок, що *застосування уповноваженими органами стягнень у вигляді штрафу — це атрибут адміністративної відповідальності.*

Адміністративній відповідальності як юридичних, так і фізичних осіб *притаманні такі спільні ознаки*, як публічний державно-обов'язковий характер, зосередження права накладення стягнень в уповноважених органах виконавчої влади (тобто наявність органів адміністративної юрисдикції), особливий порядок притягнення до відповідальності, встановлення виключного переліку діянь, за які накладаються стягнення, та відповідальності за них перед законом.

Позицію щодо віднесення до кола суб'єктів адміністративної відповідальності юридичних осіб підтримують як українські, так і російські вчені-правознавці та юристи-практики. Водночас однією з гострих і нерозв'язаних проблем є *визначення суб'єктивної сторони* адміністративного проступку, суб'єктом якого виступає підприємство, установа, організація або об'єднання громадян. Загальновизнано, що однією з ознак суб'єктивної сторони правопорушення є вина, тобто психічне ставлення правопорушника до своїх дій та їхніх наслідків, виявлене у формі умислу або необережності. Питання вини юридичної особи як суб'єкта адміністративної відповідальності сучасною наукою глибоко не досліджено.

Водночас безперечно, що юридичні особи виступають як суб'єкти цивільно-правової відповідальності. Вчені-цивілісти дотримуються думки, що в зобов'язаннях із заподіяння шкоди вина юридичної особи виявляється у винних діях чи бездіяльності її працівників, вчинених під час виконання ними

трудових (службових) обов'язків. У порушеннях обов'язків юридичними особами їх вина виступає як складне соціально-психологічне явище.

Цивільний кодекс України дає таке визначення юридичної особи: це організація, які мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнові та особисті права, нести зобов'язання тощо. З теорії управління відомо, що організація є відповідним чином оформленою соціальною системою, яка має свій орган (суб'єкт) управління — адміністрацію. Крім того, до суб'єктів управління слід віднести і збори акціонерів або збори членів даної організації. Адже рішення не завжди приймається керівництвом організації. Часто керівництво виконує рішення зборів — найвищого суб'єкта управління організації.

Тому, визначаючи суб'єктивну сторону адміністративного проступку за участю організації (юридичної особи), слід зважити на той факт, що ця вина не може розглядатися за аналогією з передбаченою в Цивільному кодексі: відповідальність організації за шкоду, заподіяну з вини її працівників, оскільки рішення може прийматися зборами акціонерів, а останні, як відомо, можуть не бути працівниками організації.

Відтак адміністративну відповідальність юридичної особини можна розглядати ані як відповідальність посадових осіб, ані як відповідальність колективу організації. Це — нове явище у сфері адміністративно-правового регулювання, народжене соціально-економічними перетвореннями, і потребує подальшого аналізу.

Отже, встановлення адміністративної відповідальності є одним з ефективних засобів забезпечення дотримання всіма учасниками правовідносин приписів правових норм. З огляду на це практичне значення законодавчого визнання підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян суб'єктами адміністративної відповідальності полягає в тому, що у ряді випадків при порушенні порядку і правил, встановлених законодавством, не має можливості встановити відповідальність безпосередньо посадових осіб. Наслідком безкарності правопорушень стає зниження ефективності державного управління у певних сферах, заподіяння шкоди інтересам держави і суспільства.

Поняття вини юридичної особи

Юридичні особи, як і фізичні особи, є повноправними суб'єктами багатьох видів правовідносин, а тому можуть вчиняти різні протиправні діяння. Водночас суттєвою відмінністю цих протиправних діянь є характер суб'єктивної сторони такого виду правопорушень. Ця характеристика правопорушення дістає відображення у понятті «вина», яке характеризує свідоме, психічне ставлення особи до вчиненого нею протиправного діяння та його наслідків.

Але до юридичної особи поняття «вина» в зазначеному розумінні застосовуватися не може, оскільки сама по собі юридична особа як колективний суб'єкт не може володіти власне свідомістю.

Будь-яка юридична особа є правовою формою структурно організованих соціальних утворень — *організацій*. В рамках юридичної особи кожна людина виконує певні функції, які визначаються її місцем в даній організації. Але деякі фізичні особи, що обіймають керівні посади в організації, наділені правом виступати від імені юридичної особи, тобто через власну волю формувати волю всієї організації — юридичної особи, робити можливим її участь як самостійного суб'єкта у певних правовідносинах.

Відтак *дієдатність юридичної особи зумовлена специфічною дієдатністю окремих фізичних осіб, що входять до її складу*. Діяльність саме цих осіб, зумовлена їх посадовими обов'язками, тягне за собою виникнення для юридичної особи суб'єктивних прав і обов'язків. Інакше кажучи, дії фізичних осіб тягнуть за собою виникнення юридичних наслідків не власне для них, а в цілому для юридичної особи, з якою вони знаходяться в певному зв'язку.

Виходячи з цього, для визначення того, чи є дії юридичної особи винними, необхідно визначити, *чи є вони наслідком дій або бездіяльності фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи. Протиправні дії юридичної особи можна вважати винними, якщо вони є наслідком дій або бездіяльності фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи*. Тобто якщо юридичним фактом, що лежить в основі протиправних дій юридичної особи, є дії фізичних осіб, то дії юридичної особи можна визнати винними. Якщо ж такою основою є події, тобто фактичні обставини, виникнення яких не залежить від волі та свідомості фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи, то такі дії юридичної особи вважати винними не можна.

Але вина — це не винна діяльність, вина — це суб'єктивна категорія, це певне усвідомлення, передбачення, регуляція поведінки. Водночас для характеристики вини юридичної особи *не можуть бути використані розроблені для фізичних осіб поняття умислу або необережності*. Це потребує оцінки ставлення суб'єкта саме до власних протиправних дій та їх наслідків.

Проте дії юридичної особи завжди зумовлені діями людей, тобто дії юридичної особи є наслідком дій людей, між ними існує певний зв'язок, і тому визначення вини юридичної особи має враховувати саме зв'язок між діями фізичних осіб, *що входять до складу юридичної особи, і протиправними діями власне юридичної особи*. Оскільки ж вина є суб'єктивною категорією, у визначенні вини юридичної особи має бути присутня суб'єктивна оцінка цього зв'язку.

Отже, вина юридичної особи — *це психічне (свідоме) ставлення фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи, до зв'язку між їх діями (бездіяльністю) і протиправними діями власне юридичної особи*.

Психічне ставлення фізичної особи до зв'язку між її діями і протиправними діями юридичної особиможже виявлятися в двох формах:

- 1) фізична особа *усвідомлює*, що її дії (бездіяльність) призведуть до вчинення юридичною особою протиправного діяння і вчиняє такі дії (продовжує бездіяльність);
- 2) фізична особа *не усвідомлює*, що її дії (бездіяльність) призведуть до вчинення юридичною особою протиправного діяння, *хоча повинна усвідомлювати це, і вчиняє такі дії* (продовжує бездіяльність).

Розглядаючи зміст протиправних дій юридичних осіб з урахуванням практичної потреби в її оцінці, можна виділити кілька компонентів, визначення яких дає уявлення про цей зміст, а саме:

- 1) чи вчинена протиправна дія саме цією юридичною особою;
- 2) чи є протиправна дія юридичної особи наслідком дій фізичних осіб, що входять до її складу;
- 3) дії якої конкретної особи потягли за собою вчинення протиправного діяння юридичною особою;
- 4) чи усвідомлювала або чи повинна була усвідомлювати зазначена особа, що її дії потягнуть за собою протиправні дії юридичної особи.

Визначення перших трьох компонентів відображають *об'єктивну сторону (аспект)* протиправних дій юридичної особи і лише останнього — *суб'єктивну*. Очевидно, що законодавець при встановленні адміністративної відповідальності юридичних осіб враховує або тільки об'єктивний аспект вини їх протиправних дій, або одночасно і об'єктивний, і суб'єктивний аспекти. Виходячи з наведеного, розуміння винності протиправних дій щодо юридичної особимає бути таким: *протиправні дії вважаються вчиненими юридичною особою винно, якщо вони є наслідком дій (бездіяльності) фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи, котрий (наслідок) усвідомлювався або повинен був усвідомлюватися цими фізичними особами*.

Особливості підстав адміністративної відповідальності юридичних осіб

Залежно від рівня оцінки вини юридичних осіб та особливостей об'єктивної сторони їх протиправних дій можна виділити *декілька різновидів адміністративних проступків (правопорушень) юридичних осіб, які відмінні від традиційних наукових уявлень про підстави адміністративної відповідальності фізичних осіб*. Особливості таких підстав щодо юридичних осіб відображено у складі наступних адміністративних проступків.

Об'єктивно винне діяння. Багатьма законами України передбачається адміністративна відповідальність юридичних осіб за діяння, *які не можуть не бути наслідком дій або бездіяльності фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи*. Наприклад, Законом України «Про виключну (морську)

економічну зону України» встановлена відповідальність юридичних осіб за незаконну розвідку чи розробку природних ресурсів виключної (морської) економічної зони України, а так само створення штучних островів, будівництво установок і споруд, встановлення навколо них зон безпеки без дозволу спеціально уповноваженого органу України; незаконне видобування природних ресурсів у межах виключної (морської) економічної зони України; незаконне ведення у виключній (морській) економічній зоні України морських наукових досліджень тощо. Очевидно, що зазначені діяння не можуть відбуватися поза людською свідомістю і волею. При притягненні до відповідальності за ці правопорушення *про наявність вини юридичної особи свідчить вже сам факт вчинення діяння*, причому до уваги достатньо взяти лише перший з перелічених у попередньому параграфі компонентів об'єктивної сторони протиправних дій. Подальше ж визначення конкретних осіб, чиї дії потягнули за собою протиправні дії юридичної особи, та встановлення характеру їх психічного ставлення до зв'язку між їх діями та протиправними діями юридичної особи недоцільне, оскільки ця інформація вже зайва: вона жодним чином не впливає на розмір стягнення. Це дає змогу зробити висновок, що в подібних випадках існує такий різновид адміністративного правопорушення, як *об'єктивно винне діяння*.

Як відомо, таким формам реалізації норм права, як *виконання* (в тому числі додержання) та *використання* норм права відповідає певна форма протиправної поведінки. Наприклад, для додержання норм права *такою поведінкою буде порушення встановленої нормами права заборони, і воно виражатиметься в активних діях суб'єкта*.

Усі вищенаведені норми Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» *містять заборону здійснення певних дій*: незаконної розвідки чи розробки природних ресурсів виключної (морської) економічної зони України, створення штучних островів, будівництва установок і споруд, встановлення навколо них зон безпеки, незаконного видобування природних ресурсів у межах виключної (морської) економічної зони України, незаконного ведення у виключній (морській) економічній зоні України морських наукових досліджень тощо. При цьому порушення зазначених заборон можуть бути виключно наслідком активних свідомих дій фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи.

Отже, об'єктивно винне діяння як підстава адміністративної відповідальності юридичних осіб має місце, якщо протиправне діяння полягає в активних діях, що порушують встановлені законодавством заборони.

Складне правопорушення. Визначення протиправності дій юридичної особи у повному обсязі (і об'єктивна і суб'єктивна сторони) відбувається у тих випадках, коли учасниками відносин адміністративної відповідальності виступають *одночасно і юридична, і фізична особа, що входить до її складу*. Зокрема, це стосується випадків, коли за одне адміністративне

правопорушення до адміністративної відповідальності притягуються одночасно / власне юридична особа, і окремо її посадова особа.

Зазначений вид адміністративного правопорушення досить поширений. Так, ст. 1 Закону України «Про відповідальність підприємств, установ та організацій за порушення законодавства про ветеринарну медицину» передбачено одинадцять складів правопорушень підприємств, установ та організацій у галузі ветеринарної медицини і водночас ст. 107 КпАП передбачена адміністративна відповідальність посадових осіб за порушення правил з карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог. При цьому об'єктивна сторона правопорушень, передбачених згаданим Законом, *збігається* з об'єктивною стороною правопорушення, передбаченого ст. 107 КпАП.

Аналогічно *збігається* об'єктивна сторона правопорушень підприємств, установ та організацій, передбачених ст. 46 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», та об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 42 КпАП для посадових осіб. Така ж ситуація простежується і щодо ст. 17 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», і ст. 1551 КпАП та у багатьох інших випадках.

Суб'єктами правопорушень, передбачених у зазначених статтях КпАП, є, як правило, посадові особи підприємств, установ та організацій, а об'єктивна сторона цих протиправних діянь для посадових осіб має дві складові: а) дії окремої посадової особи; б) дії власне юридичної особи. Причому дії юридичної особи є наслідком протиправних дій відповідних посадових осіб. Водночас об'єктивна сторона відповідних правопорушень юридичних осіб, відповідальність за вчинення яких передбачена окремими законами, також складатиметься з тих самих дій, але тільки юридичної особи.

Оскільки діяння, що складають об'єктивну сторону правопорушення посадової особи, не можуть існувати окремо від об'єктивної сторони правопорушення юридичної особи, і навпаки, *то такі правопорушення можна розглядати як одне ціле і вважати складним правопорушенням.*

Отже, складне правопорушення має місце, коли об'єктивна сторона правопорушення юридичної особи, за яке передбачена адміністративна відповідальність, є необхідною ознакою об'єктивної сторони адміністративного правопорушення його посадової особи, і навпаки. Оскільки об'єктивна сторона адміністративного правопорушення посадової особи включає і власні дії, і їх наслідки у вигляді протиправних дій юридичної особи, а також причинний зв'язок між ними, то при визначенні суб'єктивної сторони цього правопорушення необхідно оцінювати як психічне ставлення посадової особи до власних дій, так і ставлення до їх наслідків — протиправних дій юридичної особи. Відтак одночасно із встановленням вини посадової особи встановлюється і вина юридичної особи.

Правопорушення з виділеним суб'єктом. Досить поширені випадки, коли *об'єктивна сторона правопорушення виявляється у протиправних діях юридичної особи, а суб'єктом правопорушення виступає її посадова особа*. Як приклад можна навести статтю 170¹ КпАП, якою передбачена відповідальність посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, громадян — власників підприємств або уповноважених ними осіб за випуск продукції (товарів), реалізацію (обмін) продукції (в тому числі імпоротної) виготовлювачем або продавцем, виконання робіт, надання послуг підприємствам або громадянам - споживачам без сертифіката відповідності, якщо його наявність передбачена діючим законодавством.

Під реалізацією продукції можна розуміти передачу права власності на вироблену продукцію на підставі таких цивільно-правових договорів, як договори купівлі-продажу або поставки. Якщо продукція виробляється підприємством, тобто юридичною особою, то стороною зазначених договорів буде саме підприємство, і тому реалізацію продукції може здійснювати саме підприємство як юридична особа, а не її посадові особи чи громадянин — власник підприємства. Аналогічно випуск продукції (товарів), виконання робіт, надання послуг здійснюватимуться саме юридичною особою.

Отже, об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 170¹ КпАП, становитимуть дії суб'єкта юридичної особи, тоді як суб'єктом цього адміністративного правопорушення визнається посадова особа чи громадянин — власник підприємства.

У наведеному прикладі існує певний розрив між суб'єктивною та об'єктивною стороною правопорушення. Згідно із ст. 9 КпАП адміністративне правопорушення (проступок) - це винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність. У ст. 10 КпАП зазначено, що адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, якщо правопорушник усвідомлював протиправний характер своєї дії або бездіяльності, передбачав його шкідливі наслідки і бажав їх або свідомо допускав настання цих наслідків. У даному випадку посадова особа або громадянин - власник підприємства повинні усвідомлювати протиправний характер саме своїх дій, а не дій юридичної особи.

Для визнання посадової особи суб'єктом наведеного вище правопорушення повинен існувати зв'язок між діями цієї посадової особи і протиправними діями юридичної особи. Єдиним варіантом такого зв'язку може бути лише те, що *протиправні дії юридичної особи є наслідком дій її посадової особи*. Отже, у ході кваліфікації такого роду правопорушень досліджується об'єктивна сторона протиправних дій юридичних осіб у повному обсязі — по всіх наведених у попередньому параграфі трьох компонентах. А для встановлення суб'єкта цього адміністративного проступку необхідно виділити конкретну посадову особу, чиї дії потягнули за собою вчинення протиправних дій юридичною особою.

Відтак правопорушення з виділеним суб'єктом має місце, коли необхідною ознакою його об'єктивної сторони є протиправні дії юридичної особи, а суб'єктом виступає посадова особа, що діяла від її імені, або така, чий дії безпосередньо потягли за собою протиправні дії юридичної особи.

Різноманітність підстав адміністративної відповідальності юридичних осіб значною мірою зумовлена потребами забезпечення ефективності застосування заходів цієї відповідальності. В одних випадках ефективним буде вплив тільки на юридичну особу, в других — і на юридичну особу, і на фізичних осіб, що входять до її складу (складне правопорушення), а у третіх — тільки на фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи (правопорушення з виділеним суб'єктом). Крім того, з допомогою наведених вище специфічних підстав адміністративної відповідальності досягається належне врахування суб'єктивної сторони правопорушень юридичних осіб.